

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

КОВАЛЬ АНАТОЛІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 2-23

**ВПЛИВ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ НА СУЧАСНЕ
ХРИСТІЯНСТВО: ПРОБЛЕМА “ВТРАТИ ЗНАЧЕННЯ” ТЕКСТУ**

09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент **Король Наталя Мирославівна**, доцент кафедри теорії та історії культури Львівського Національного Університету імені І. Франка.

Офіційні опоненти: **Богачевська Ірина Вікторівна**, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету.

Горкуша Оксана Василівна, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник відділу (відділення) релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

Захист відбудеться 13 травня 2021 року о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.03 Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «13» квітня 2021 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук, доцент

О. В. Бучма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В період постмодерну в текстах науковців (філософів, богословів, релігієзнавців) часто можна зустріти проголошення смерті епістемології – тієї модерністської епістемології, яка намагалася дати твердий фундамент і обґрунтування людських знань про реальність. Однак при цьому мається на увазі не повна безповоротна смерть епістемології, а певного роду її перевтілення. Епістемологія при цьому ще живе у вигляді герменевтик, інтерпретацій, у вигляді дослідження лімітованості людських знань. Адже наше життя є не лише інстинктивним, а й вкоріненим в ідеї (а відтак в тексти) та в практики (і тому в інститути). Ці ідеї та практики дані нам суспільством і тому потрібно їх розуміти та інтерпретувати, щоб наше існування набуло певної форми та змісту.

У постмодерністській філософії багато уваги приділяється справі *розуміння* (розуміння реальності, мови, текстів, істини та ін.). Це вводить нас у сферу герменевтики як фундаментальної науки сучасності. Такі розробки постмодерністської філософії як *деконструкція*, *смерть автора* та *теорія читачього відгуку* здається назавжди змінили ставлення до принципів розуміння тексту та його значення (в тому числі й релігійного тексту).

Оскільки християнство є “релігією книги”, тому герменевтика для нього грає надважливу роль. Саме тому в дисертації ставляться такі основні питання – Як християнство змінилося під впливом ідей постмодерністської герменевтики? Чи, можливо, воно лише буде змінюватися в майбутньому? Чи змінять християнські теологи свої герменевтичні методи і чи адаптують їх до сучасної постмодерної ситуації? Чи така радикальна зміна християнської герменевтики веде до повного колапсу християнської догматики і ця релігія стане зрештою просто “клубом по інтересах” та “спільнотою, де кожен почуватиме себе комфортно” без будь-якої догматики? Саме тому, потрібно визначити поточний і потенційний вплив постмодерністських герменевтичних ідей на християнську герменевтику, а відповідно й християнську практику в контексті проблеми “втрати значення” тексту.

Консервативні вчені та богослови не погодяться з радикальними твердженнями постмодерністів про те, що текст втратив своє *значення*, втратив свого автора і його важливість тепер залежить від випадкового читача (а не від “правильної” інтерпретації авторитетного і професійного герменевта, який базує свої судження на традиції, застосовує “правильні” методи інтерпретації та знаходить авторський задум). Сама ця боротьба консервативних підходів з постмодерністськими є актуальним центром дослідження, саме цю “втрату значення” автор мав на увазі, приступаючи до даного дослідження.

Дане дослідження є особливо актуальним для українського релігієзнавства, адже нова епоха ставить перед ним нові завдання осмислити та оцінити подальші шляхи розвитку вітчизняної релігійної герменевтики за сучасних умов існування. Цей напрямок досліджень є малорозвиненим в українському релігієзнавстві, а відтак його актуальність є як теоретичною так і практичною, адже різниця в тлумаченнях текстів часто постає причиною реальних міжконфесійних конфліктів та непорозумінь.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана в межах напрямку досліджень Кафедри теорії та історії культури

Львівського Національного Університету ім. Івана Франка - “Українська культура: виклики сучасності” (0116U001701).

Мета дослідження. Метою дослідження є розкрити характер та наслідки впливу постмодерністської герменевтики на сучасне християнство в контексті проблеми “втрати значення” тексту.

Відповідно до мети дослідження, визначаються наступні **дослідницькі завдання**:

- оглянути історію розвитку поняття *значення* в межах філософської та християнської герменевтик;
- покроково проаналізувати постмодерністські тенденції щодо нівелювання класичного підходу до *значення* в сучасній філософській та християнській герменевтиці, визначивши роль *значення* в постмодерністській герменевтиці;
- збагатити дослідження герменевтичного *значення* новим підходом щодо пояснення його формування у свідомості читача, зокрема читача релігійних текстів;
- застосувати постмодерністські тенденції щодо нівелювання та релятивізації класичного *значення* до сучасної християнської герменевтики;
- звести постмодерністські “двозначні жести” щодо *значення* тексту до більш класичних і зрозумілих сентенцій та інтегрувати їх в сучасну християнську герменевтику.

Об’єктом дослідження є постмодерністська філософська герменевтика та християнська герменевтика у їх взаємозв’язку, а **предметом** – проблема “втрати значення” тексту в християнській герменевтиці під впливом постмодерністської філософської герменевтики.

Методи дослідження. Дисертаційне дослідження має міждисциплінарний характер і виконане на межі релігієзнавства, філософії та богослов’я. За методологічну основу взято загальнонаукові принципи аналізу релігійних явищ, філософських концептів, а також більш конкретний набір методів, які використовуються вибірково і прагматично на конкретних етапах дослідження. Немає конкретної системи порядку застосування цих методів, адже така детермінація могла б бути загрозою для креативного мислення та для досягнення цілей дослідження. Однак це не означає, що дослідження є хаотичним. Чітка та переконлива аргументація не втратила своєї сили навіть у постмодерністських манерах вирішувати наукові проблеми, а кожен аспект дослідження вимагає звернення до окремих, прагматично виправданих, наукових методів у сфері релігієзнавства.

Відтак, дедуктивний метод допоміг перевірити початкову гіпотезу щодо історичності *значення*. Однак, варто звернути увагу на те, що дедукція все ж не обходиться без деяких елементів індукції. У дисертації використовуються дедукція та індукція як взаємодопоміжні методи, так само як працює *герменевтичне коло*, допомагаючи саме собі. Особливо індукція корисна у справі перевірки теорії *герменевтичних установок*. Оскільки дослідження спрямоване на аналіз механізму розуміння текстів, то у ньому є місце для контент-аналізу, в якому береться до уваги комунікатор (автор тексту), отримувач (читач тексту) і комунікативний ефект (перлокуція). Метод наративного аналізу (або наративна семіотика) займає важливу

нішу у дослідженні текстів, адже більшість релігійних текстів циркулює саме у формі наративів.

Оскільки дослідження знаходить свою мету в релігієзнавчій площині, то будуть використані і суто релігієзнавчі методи, такі як порівняльно-історичний (щоб порівняти історичну еволюцію значень), структурно-функціональний (зادля вивчення внутрішніх герменевтичних структур релігійних тлумачень), каузальний (для дослідження причин та наслідків герменевтичних процедур в процесі розвитку тлумачень) та інші.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняному релігієзнавстві здійснено автономне дослідження впливу постмодерністської герменевтики на сучасне християнство у сфері такого поняття як *значення*, виявлено способи взаємодії між християнськими герменевтичними методами і постмодерністськими підходами, продемонстровано шляхи вирішення проблеми втрати релевантності класичних християнських герменевтичних підходів в сучасних світоглядних умовах.

В результаті вирішення поставлених завдань, обґрунтовано положення, що мають наукову новизну та виносяться на захист.

Вперше:

- запропоновано додаткові критерії розділення герменевтики на класичну (або традиційну) і постмодерністську. В інтересах дослідження проведено історичний та методологічний розподіл герменевтики. До класичних герменевтичних стратегій віднесено ті стратегії, які апелюють до автора як до власника *значення* тексту та основного авторитета в питаннях *значення*, до можливості визначити авторську інтенцію та згідно неї розділити інтерпретації на істинні і помилкові. Натомість постмодерністською герменевтикою вважаються ті стратегії, які націлені на множинність, еkleктичність та “цікавість” *значень* текстів;
- висунуто гіпотезу про історичну “реінкарнацію значення” (ускладнений герменевтичний варіант *десемантизації*) як радикалізацію загальноприйнятого ставлення до історичної “еволюції *значення*”. В дисертації вперше запропоновано розглядати феномен історичного зсуву *значення* текстів (чи слів) не як еволюцію, але як реінкарнацію, тобто як повне оновлення (перевтілення) *значення*, яке в історичному розрізі часто втрачає будь-який зв’язок зі своїми попередніми *значеннями* і навіть протирічить їм;
- обґрунтовано авторську теорію *герменевтичних установок* як основної причини насильницького обмеження розвитку інтерпретацій (особливо в релігійних герменевтичних спільнотах). Герменевтичні установки мають однакову природу із загальновідомими *психологічними установками*. Також вони є розвитком та продовженням теорії Гадамера про “передрозуміння” тексту. Теорію герменевтичних установок можна вважати однією з варіантів постмодерністської критики класичного уявлення про інтерпретацію;
- висунуто пропозицію розглядати авторський задум не як критерій всіх інших тлумачень, а розкриття *значення* автора – не як ціль, до якої варто прагнути в процесі інтерпретації. Натомість варто сприймати авторський

задум як один з варіантів *значення*, який не є буквальною *значенням* тексту. Авторитет автора замінюється багатозначністю та автономністю мови.

Уточнено:

- те, що нечіткість герменевтичних методів не є загрозою повної релятивізації герменевтики і не заважає, але допомагає герменевтиці у вирішенні релевантних проблем. В дисертації пояснено, що такий суб'єктивний підхід насправді завжди імпліцитно практикувався в класичній герменевтиці і різні інтерпретації, апелювавши до нібито надійного наукового методу, все ж таки були суб'єктивно зацікавлені і використовували метод не як шлях до "істинної інтерпретації", але як формальну легітимізацію своєї партикулярної інтерпретації;
- те, що філософський прагматизм є найбільш близьким і адекватним вирішенням проблеми множинності інтерпретацій. У ситуації, коли кожна інтерпретація бореться за своє "місце під сонцем", коли не існує загального консенсусу щодо "правильності" методу, залишається єдина вірогідна система вибору інтерпретацій, яка базується на актуальності та корисності поточної інтерпретації для сучасного стану справ у певній спільноті, культурі і т. д. Це стосується як релігійного дискурсу окремих спільнот чи спільних вірувань християн всіх деномінацій, так і наукових дискурсів в їх історичному розрізі існування;
- те, що символічний та метафоричний спосіб висловлювання є та першопочатково був притаманним для висловлювання сакральних істин християнства. Також цей спосіб є найоптимальнішим вибором для сучасної християнської герменевтики в умовах постмодернізму.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Висновки і теоретичні твердження, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню християнської герменевтики та шляхів її застосування в постмодерністських герменевтичних умовах. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані в теологічних, релігієзнавчих, філософських і культурологічних дослідженнях, а також враховані при подальшому аналізі сучасної релігійної та філософської герменевтики.

Матеріали та результати дослідження також можуть бути використані при подальшому викладанні таких напрямків як філософська герменевтика та християнська герменевтика у світських та релігійних навчальних закладах.

Оскільки одним з ключових факторів непорозумінь між релігійними людьми (а найбільше – між релігійними спільнотами) є різниця в інтерпретаціях *значень* текстів, дане дослідження є вітально важливим для вирішення таких непорозумінь, а іноді навіть конфліктів. Адже знання сучасних герменевтичних підходів та стратегій полегшує міжконфесійну комунікацію, згладжує інтерпретаційні непорозуміння, спровоковані герменевтичним фундаменталізмом чи консерватизмом.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри Теорії та історії культури Львівського Національного Університету імені І. Франка.

Основні положення і висновки дисертації автор оприлюднював у повідомленнях і доповідях на науково-теоретичних семінарах, на ряді міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: Звітна конференція кафедри Теорії та історії культури ЛНУ ім. І. Франка (Львів, 2016), Міжнародна наукова

конференція “Філософія діалогу й порозуміння в побудові європейської та світової спільнот”, ЛНУ ім. І. Франка, (Львів, 2016), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», КНУ ім. Т. Г. Шевченка (Київ, 2016), Міжнародна наукова конференція «Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур», Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Київ, 2016), IV Конгрес молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі», (Львів, 2018), Звітна конференція ЛНУ ім. І. Франка (Львів, 2018).

Публікації. Основні результати роботи висвітлені у 6 статтях, 5 з яких розміщені у фахових виданнях з філософських наук, 1 – в іноземному, також 3 публікації в матеріалах наукових конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертаційної роботи зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети та завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. В першому розділі оглянуто літературу, яка відображає сучасний стан наукової проблеми, обґрунтовано вибір напрямку дослідження, описано методологічний апарат дослідження, в другому розділі проведено детальний аналіз постмодерністських герменевтичних тенденцій, які спричинили так звану “втрату значення” і, відштовхуючись від цих знань, в третьому розділі сформульовані шляхи впливу таких постмодерністських ідей на сучасну християнську герменевтику у сфері значення тексту та дані рекомендації щодо адаптації до таких впливів.

Загальний обсяг дисертації – 188 сторінок, з них 162 основного тексту. Список використаних джерел становить 13 сторінок і налічує 179 найменувань, з них 152 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, об’єкт і предмет, окреслено теоретико-методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення дисертації, подано відомості про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи, наведено відомості про публікації.

Перший розділ “Теоретико-методологічні основи дослідження значення” присвячений обґрунтуванню вибору напрямку дослідження, також в ньому виконано огляд основної літератури в даній тематиці та визначено методологічний апарат дослідження.

У **підрозділі 1.1. “Огляд літератури”** мова йде перш за все про праці тих попередників, які проклали шлях до герменевтики в такому вигляді, яку ми маємо її сьогодні. Представники класичної філософської герменевтики, такі як Ф. Шляєрмахер, В. Дільтей, Г-Г. Гадамер та П. Рікер викладають основні принципи герменевтики і задають напрямок для подальшого її розвитку. Хоча ці автори далекі від радикальних постмодерністських підходів, все ж бачимо в них початок розвитку певного релятивного ставлення до значення. Хоч вони цінують герменевтичний метод як надійний критерій для поділу інтерпретацій, все ж кожен з них визнає певну невловиму сторону процесу інтерпретації, яка не піддається аналізу науковими методами. Цю невловиму сторону вони називали герменевтичним мистецтвом, буттям, відчуттям і т. д.

Окремо оглянуто філософію Людвіга Вітгенштайна, якого можна розглядати як посередника між класичною і постмодерністською герменевтикою, адже саме він вперше чітко сформулював правило: значення – це використання.

Далі звертаємо увагу на найвідомішого і найрадикальнішого постмодерністського філософа – Жака Дерида. В його творчості з'являються радикальні герменевтичні ідеї, які змінюють цей дискурс і ведуть його в постмодерністському напрямку.

Також було розглянуто філософські підходи таких відомих авторів як Р. Рорті, М. Фуко та Р. Барт. Всі вони висловлювали свою оригінальну герменевтичну концепцію, яка по-новому трактувала такі традиційні герменевтичні поняття як авторство, роль читача, роль тексту та текстуальності.

Щодо представників сучасної християнської герменевтики, то тут важливими є такі автори як К. Рашке, Е. Тісельтон, Г. Осборн, Дж. Сміт, К. Ванхузер, Дж. Капуто, М. Вестфал. Кожен з них по-своєму підходить до проблематики, порушеної в постмодерністській герменевтиці. Позиції кожного з цих авторів розглянуті у відповідних розділах дисертації.

Не залишилася без уваги герменевтична проблематика і в сучасних публікаціях українських релігієзнавців. У своїй статті “Філософія постмодерну та біблійна герменевтика: спроба синтезу науки та релігії” українська дослідниця Ірина Богачевська пише про те, що “*герменевтична спадщина християнської теології майже не введена в обіг вітчизняної релігієзнавчої науки*”, тим самим констатує, що дана проблематика має перспективи і потребу в подальших дослідженнях. Дослідниця звертає увагу на практичну актуальність сучасних герменевтичних розробок, адже різниця в тлумаченнях текстів часто постає причиною реальних міжконфесійних конфліктів.

На таке можливе джерело міжконфесійних конфліктів звертає увагу ще одна українська дослідниця Алла Арістова, коли у своїй статті пише про *об'єкти міжконфесійних відносин* і визначає питання віровчення (витлумачення догматів, канонів, церковних правил, священних текстів) одним з таких ключових об'єктів.

Інша вітчизняна дослідниця Людмила Филипович пише у своїй статті “Неорелігії України в епоху постмодерну” про те, що динамічний розвиток множинних неорелігійних рухів в Україні потребує пошуку не лише соціального порозуміння, але й доктринальної терпимості, що знову ж таки зводить проблематику у сферу герменевтики.

Українська дослідниця релігії Оксана Горкуша у своїй роботі “Віроповчальний елемент релігійного феномену в особливостях його конфесійного різноманіття і змін” констатує те, що сучасні віруючі в Україні шукають відповідей на свої запитання у давніх традиційних віроповчаннях, але ці традиції можуть не містити таких відповідей. Саме тому шлях переінтерпретації цих повчань є нагально важливим для успішного функціонування релігії в сучасних умовах.

В межах цієї проблематики висловлюється український релігієзнавець Олександр Сарапін у своїй статті “Герменевтика в контексті релігієзнавчих досліджень”, де він описує основні принципи процесу інтерпретації сакральних текстів і доходить висновку, що такого роду інтерпретації необхідно залишаються суб'єктивними. Таким чином автор повертає увагу до порушеної в дисертації проблеми суб'єктивності і прагматичності тлумачень, також це стосується питання розділення інтерпретації на *значення та значимість*.

Також в підручнику “Академічне релігієзнавство”, написаному українськими дослідниками за редакцією А. Колодного, можна знайти сучасні дослідження різних аспектів релігієзнавства, які стосуються тлумачення текстів, інтеграції традиційних релігійних інтерпретацій в сучасне життя українського суспільства та інше.

В підрозділі 1.2. “Обґрунтування вибору напрямку дослідження” обґрунтовано вибір для дослідження саме герменевтичного значення тексту в постмодернізмі та його вплив на сучасне християнство.

Обраний напрямок дослідження є ще однією спробою відповісти на поточну ситуацію, на зміну світогляду сучасної людини. Але дисертація зосереджена на лінгвістичній стороні проблеми – у сфері герменевтики. Це не випадково, адже вивчення літератури, дослідження текстів, розуміння мови є, мабуть, найважливішими питаннями для постмодерністських філософів.

Описано те, що герменевтика пройшла багато стадій розвитку. У свій час вона була лише релігійним методом тлумачення Писання, потім стала філософською дисципліною (але ніколи не переставала використовуватися релігією). В часи Постмодерну герменевтика помітно змінилася і це не могло не відзначитися на християнській манері тлумачення текстів, адже християнство в сучасних умовах змушене говорити до секулярних людей їхньою мовою, використовувати їхні методи інтерпретації, аби залишатися актуальним.

Виявлено, що багато християнських теоретиків вбачають у таких змінах повернення до автентичних методів проповіді Євангелії першими християнами і апостолами.

У підрозділі 1.3. “Методологічний апарат дослідження” визначено методологію та означено поняття текстуальності, від якого відштовхується герменевтичне дослідження. Визначено критерії, згідно яких набір мовних знаків вважається текстом. Відповідно, підібрано найбільш придатні методи в умовах постмодерністської герменевтики для дослідження значення текстів (хоча критерій текстуальності в постмодернізмі значно розширився).

Пояснено доцільність використання дедукції, яка поєднана з індуктивною складовою та фальсифікацією.

Особливий акцент зроблено на наративі як способі передачі значення в християнстві і відповідно використаний метод наративного аналізу.

Описані релігієзнавчі методи, такі як порівняльно-історичний (щоб порівняти історичну еволюцію значень), структурно-функціональний (задля вивчення внутрішніх герменевтичних структур релігійних тлумачень), каузальний (для дослідження причин та наслідків герменевтичних процедур в процесі розвитку тлумачень) та інші.

В другому розділі “Значення в постмодерністській герменевтиці” було виконано роботу по систематизації розвитку ідеї значення в межах герменевтики задля контекстуального розуміння значення в постмодерністській герменевтиці.

У підрозділі 2.1. “Теорії значення” проаналізовано основні і найвпливовіші теорії значення (референтивна, ментальна, теорія істинності і т. д.), в яких автори цих теорій намагаються пояснити і обґрунтувати сутність поняття значення, а також механізм утворення значення слів, речень, висловів мови. Відповідно, всі теорії значення звертаються до двох сфер: (1) до позалінгвістичної реальності і (2) до реальності лінгвістичних знаків. У першій сфері вони шукають адекватні співвідношення того, що людина говорить до того, про що вона говорить (шукають

відповідники слів і висловів в реальному світі фактів та об'єктів); у другій сфері акцент ставиться на дослідженні синтаксичних співвідношень знаків, слів, висловів і речень між собою, на розумінні їх різниці.

Зроблено висновок, що ці теорії не є самодостатніми самі по собі, але потребують систематизації і об'єднання деяких елементів кожної задля адекватного відображення концепції значення. Адже *значення* у мовленні – це не лише відображення позалінгвістичної реальності, але й акт творення лінгвістичної (і відповідно психічної) реальності.

Підрозділ 2.2. “Захист класичного значення” описує тих авторів і їх теорії, які покликані захистити класичну модель *значення* в герменевтиці перед загрозою постмодерністської релятивізації.

Проаналізовані головні постулати класичної герменевтики, такі як непорушність авторства і буквального значення тексту. Основним автором у цьому підрозділі є Ерік Гірш, який бореться за буквальне *значення* тексту, яке він ототожнює з авторським та вважає незмінним у часі і незалежним від подальших інтерпретацій та застосувань.

Також описано оригінальну теорію значення Ноама Чомскі, яку важко віднести до конкретної категорії, але яка в якомусь сенсі може бути віднесена до класичних теорій.

У підрозділі 2.3. **“Процеси, які призвели до “втрати значення” у постмодерністській герменевтиці”** проаналізовано постмодерністські тенденції щодо нівелювання класичного підходу до *значення* в сучасній філософській герменевтиці. Нагадаємо, що під класичним підходом в герменевтиці розуміється таке ставлення до тексту, в якому автор функціонує як власник значення, текст відображає реальність, а читач спочатку намагається схопити цю авторську реальність як *значення* і потім застосувати її у свій контекст як *значимість*. Такий підхід був повністю знівельований постмодерністськими герменевтичними теоріями і проголошений авторитарним, адже він розглядає автора як авторитета, якому підпорядковується *значення* його тексту.

Проаналізовано таких авторів і їх теорії як: Дональд Девідсон і його твердження про те, що ми ніколи не зможемо перейняти досвід автора під час написання тексту і тому варто відмовитися від цієї ідеї раз і назавжди, Джон Капуто з його проєктом “радикальної герменевтики”, Річард Рорті з ідеєю сучасного прагматизму та “теорією словників”, Жан-Франсуа Ліотар і його підхід до науки як до конвенції (аналогічний підхід можна застосувати до герменевтичного значення), Жак Деріда з пропозицією децентрації та поширення значення за межі авторського задуму та інші.

Обґрунтовано фактор, який руйнує класичне герменевтичне уявлення про доступність об'єктивних інтерпретацій та досягнення задуму автора – це авторська теорія *герменевтичних установок*. Цей авторський термін виведений зі сфери психології (*психологічні установки*) і застосований до герменевтики.

Герменевтичні установки – це друга сторона гадамерівського *передрозуміння*. Якщо Гадамер говорив про те, що читач підходить з певним ставленням і уявленням до тексту, то герменевтична установка включає ще й ті межі, за які читач не дозволить собі вийти в процесі розуміння тексту (в релігії ці межі називають *догматами*). Тобто, для читача є межі, за якими розуміння значення тексту ідентифікується його підсвідомістю (іноді і свідомістю) як помилкове. Найчастіше

це установки, створені і укладені герменевтичною спільнотою, членом якої є інтерпретатор.

Досліджено ще один фактор, що привів до “втрати значення”. Мається на увазі найяскравіша подія постмодерністського герменевтичного дискурсу, яка підірвала традиційні герменевтичні системи, а саме “смерть автора”. Цій події передувала ніцшеанська смерть Бога. По аналогії до цієї події Ролан Барт та Мішель Фуко проголосили смерть автора і свободу тексту від його авторитарної влади.

Наприкінці цього розділу обґрунтована ідея так званої *реінкарнації значення*, яка є ускладненою герменевтичною формою явища десемантизації. Реінкарнація значення в герменевтиці відбувається тоді, коли історична еволюція значення тексту видозмінюється настільки, що початкове значення тексту прямо протирічить та виключає сучасне значення і вже не може історично узгоджуватися з ним як безперервний процес розвитку одного і того ж значення (поступове відкриття однієї і тієї ж істини). Саме в цей момент відбувається відділення нового значення від старого і його реінкарнація (переродження).

Третій розділ “Вплив “втрати значення” на сучасну християнську герменевтику” присвячений впливу постмодерністської герменевтики на процес пошуку значення тексту в сучасному християнстві. Теоретики християнства діляться на два табори: перший заперечує ідеї постмодернізму як чогось антиінтелектуального та надто релятивістського (напр. Джин Едвард Вейз мол., Кевін Ванхузер, Грант Осборн), інший приймає ці ідеї, але модифікує їх таким чином, щоб максимально адаптувати до християнського вчення і не “нашкодити” йому (напр. Джанні Ваттімо, Джон Капуто, Карл Рашке, Джеймс Сміт).

В підрозділі 3.1. “Захист традиційної християнської герменевтики від постмодерністської критики” згадуються переважно представники євангелічного крила християнства, які відстоюють традиційні методи пошуку значення текстів.

Проаналізовано деякі публікації консервативного крила євангелістів, такі як стаття Р. Маккілкіна і Б. Мюллена “Вплив постмодерністського мислення на євангельську герменевтику”, де автори дискутують з постмодерністськими мислителями про деякі фундаментальні герменевтичні принципи для євангелістів. Вони пишуть про те, що поділення в сучасній євангельській спільноті ґрунтується на розумінні чи може істина буде пізнана з допомогою людських слів.

З цього приводу в підрозділі згадано Кевіна Ванхузера, який зазначав, що мова не є ідеальною, але істина є ідеальною, тому вони не можуть співпадати бездоганно. Але ми можемо “знати достатньо” про Бога і про правду щоб жити повним християнським життям і розуміти Слово Боже щоб виконувати його. Автори згаданої статті мають більш фундаментальні погляди і стверджують, що Бог особисто спілкується з людьми. Він робить це безпомилково і Біблія виступає в ролі комунікатора.

В підрозділі 3.2. “Прийняття постмодерністських ідей щодо значення тексту і адаптація їх до християнської герменевтики” згадано тих авторів, які приймають нові постмодерністські тенденції у розвитку герменевтики і намагаються адаптувати до них християнську герменевтику.

Проаналізовано авторів Джанні Ваттімо та Джона Капуто, які у своїй книжці “Після смерті Бога” пишуть, що християнство завжди було тим рухом, який не притримувався ідеї об’єктивного знання, але звертав свою увагу на суб’єкта, що зближає його з постмодернізмом.

Виділено ще одного представника позитивного ставлення до постмодернізму з боку релігії - Карла Рашке. Він вважає, що християнство не є модерністським по своєму характеру, а ближче до постмодерністського розуміння істини і раціональності.

Окремої згадки заслуговує американський філософ і християнин Джеймс Сміт, який у своїй книжці "Хто боїться постмодернізму?" в доволі оригінальній формі намагається адаптувати основні ідеї постмодернізму до сучасного християнства, зокрема ідею Жака Деріда "немає нічого окрім тексту", яку він зводить до переконання, що вся навколишня реальність потребує тлумачення. Він відкидає модерністське твердження про те, що істина повинна бути об'єктивною і пропонує розглядати християнську істину як суб'єктивну, але все ж таки істину.

В підрозділі 3.3. "Метафора, символ та знак як основні інструменти передачі релігійної істини в часи постмодерну" пояснено причини успішного використання символічної мови в релігії.

Описано способи, якими можливо говорити про невимовне, релігійне. Саме така невимовність, нездатність передати релігійну істину засобами людської мови проявляє сакральність релігійного. І тоді з'являється закономірне питання: як можна говорити про невимовне? Людвіг Вітгенштайн відповідав на це питання своїм відомим афоризмом: *"Про що неможливо говорити, про те варто мовчати"*. Але люди все-таки намагаються говорити про невимовне і використовують для цього саме міфічну та метафоричну мову, адже ці стилі нарації дають реципієнту більше свободи витлумачення, свободи уяви та сприйняття невлучимого. Адже раціональна мова логіки та науки обмежує фантазію і диктує свої правила сприйняття і тому не підходить для розмови про релігійне та сакральне.

Уточнено, що хоча метафора, символ та алегорія є історично різними поняттями, але в даному дослідженні вони вживаються як синоніми, адже у сучасному герменевтичному дискурсі вони набули спільних рис і можуть бути синонімічними у вживанні. Ми використовуємо їх як терміни, які визначають значення, яке не є буквальним.

Описано процес утворення метафоричності значення. Адже кожне слово має само по собі кілька значень і деякі контексти уточнюють і звужують вживання цього слова у одному з значень; а в метафорі ці значення максимально звільнюються і слово вільне означати декілька рівнів свого потенційного значення. Метафора проявляється у абсурдності або протиріччю вислову на рівні "буквального значення", але не на рівні "фігурального". Метафора, за допомогою свого протиріччя, актуалізує ті значення, які є несподіваними і раніше були не відкритими. Метафоричність релігійних тверджень дає реципієнту простір для уяви, для духовного споглядання та фантазування.

В підрозділі 3.4. "Інші сфери впливу постмодерністської філософської герменевтики на сучасну християнську герменевтику" мова йде про вплив ідеї смерті автора та теорії читацького відгуку на сучасну християнську герменевтичну практику.

Констатовано, що ці ідеї не можуть залишитися без уваги з боку християнської герменевтики, однак є можливим їх адаптувати і використати деякі аспекти цих ідей на користь християнській інтерпретаційній практиці. З ідеєю смерті автора християнство змиритися не може, адже християнська герменевтика завжди апелює до авторитетності автора своїх Писань. Однак в силу складності ідеї

авторства в християнській герменевтиці (три автори: Бог, людина-автор і традиція), виглядає можливим відмовитися лише від частини авторської групи (від авторитету традиції та людини-автора) при тому зберігаючи ідею божественної богонатхненності текстів. Такий варіант авторства названо відомим у філософії *непрямим авторством* (implied author).

Також виявлено, що теорія читацького відгуку добре інтегрується в християнські уявлення про практичну користь інтерпретацій для окремого віруючого.

ВИСНОВКИ

Дане філософсько-релігієзнавче дослідження впливу “втрати значення” в постмодерністській філософській герменевтиці на сучасне християнство дозволяє зробити наступні висновки:

1. Результати дослідження значення в постмодерністській герменевтиці можуть бути використані у християнській герменевтиці. Оскільки представники християнської релігії прагнуть говорити про свої традиційні, давні тексти та закладені в них догми і цінності адекватною та зрозумілою сучасному слухачеві мовою, то сучасні постмодерністські осмислення герменевтики є дуже цінними для богословської самокритики та самоаналізу. Використати результати дослідження можна у практичній площині безпосереднього тлумачення та застосування християнських текстів, а також у навчанні адептів нових підходів до тексту.
2. Історія формування *значення* як герменевтичної категорії дозволяє вивести додаткові критерії розділення герменевтики на класичну та постмодерністську. Критеріями такого розділення є ставлення до ролі автора, ролі читача та можливості досягнення інтерпретатором авторського задуму в процесі тлумачення тексту. В цьому контексті висунуто пропозицію розглядати авторський задум не як критерій всіх інших тлумачень, а розкриття значення автора – не як ціль, до якої варто прагнути в процесі інтерпретації. Натомість варто сприймати авторський задум як один з варіантів значення, який не є буквальною значенням тексту.
3. Гіпотеза про “історичну реінкарнацію” (на відміну від еволюції) *значення* дозволяє краще адаптувати сучасні християнські тлумачення до постмодерністського відриву поточного *значення* від традиції тлумачення. Оскільки *значення* з часом радикально міняються, то спроби пов’язати їх з історичними попередниками часто виглядають неправдоподібно, адже не враховують цих радикальних мутацій. Реінкарноване (перевтілене) *значення*, а отже не схоже на свого історичного попередника (а часто таке, яке протирічить йому), полегшує завдання інтерпретаторам в постмодерністських умовах.
4. Ідея *герменевтичних установок* дає змогу побачити причини насильного обмеження розвитку інтерпретацій (особливо в релігійних герменевтичних спільнотах).
5. Зроблено висновок про те, що нечіткість постмодерністських герменевтичних методів не є загрозою повної релятивізації герменевтики і не заважає, але допомагає герменевтиці у вирішенні релевантних проблем.
6. Не менш важливим уточненням є те, що прагматизм є найбільш близьким і адекватним вирішенням проблеми множинності інтерпретацій. У ситуації, коли кожна інтерпретація бореться за своє “місце під сонцем”, коли не існує загального консенсусу щодо “правильності” методу, залишається єдина вірогідна система

вибору інтерпретацій, яка базується на актуальності та корисності поточної інтерпретації для сучасного стану справ у певній спільноті, культурі і т. д. Це стосується як релігійного дискурсу окремих спільнот чи спільних вірувань християн всіх деномінацій, так і наукових дискурсів в їх історичному розрізі існування. Коли за основну ціль приймається не пошук автентичного авторського значення тексту, але його прагматична корисність, то текст може розширити свою значимість і користь, може надати ті ресурси, яких він нібито не містив раніше.

7. Якщо прийняти постмодерністську ідею про те, що текст втрачає свій зв'язок з початковим контекстом його створення, то можна більше зосередитися на його тлумаченні у світлі сучасних проблем християнської общини чи соціуму. А якщо позбутися переконання про те, що авторський задум є можливим знайти і відтворити в сучасних умовах, то можна уникнути міжденомінаційних конфліктів, які в основному засновані на різних тлумаченнях одних і тих же текстів і переконанні один одного у тому, що саме тлумачення їх спільноти є найближчим до авторського задуму. Таким шляхом постмодернізм уникає можливості авторитаризму як релігійного, так і політичного.
8. Пропозиція постмодерністської герменевтики застосувати до християнських текстів притаманний їм з самого початку метафоричний і символічний підхід найкраще вирішує проблему з сучасними гротескними раціоналістичними тлумаченнями багатьох текстів Біблії, які ніяк не співвідносяться з тими науковими даними та знаннями, якими людство володіє в даний час. Таким шляхом можна уникнути так званої “герменевтичної акробатики”, яка використовується для того, аби буквально витлумачити символічні та метафоричні тексти християнських Писань і вмістити їх в сучасну наукову картину світу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Коваль А. Я. Справедливість та рівність як соціальні ідеї в текстах Нового Завіту // Українське релігієзнавство. Бюлетень УАР і ВР ІФ НАНУ. 2015. №76. С. 56 – 67.
2. Коваль А. Я. Ставлення до політичних інститутів у текстах канонічних Євангелій // ВІСНИК ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Філософсько-політологічні студії. 2015. Випуск 7. С. 183 – 192.
3. Коваль А. Я. Основні теорії значення та їх критика з позицій постмодерністської філософії // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Видавництво “Гілея”, 2019. Вип. 143 (№4). С. 72 – 78.
4. Коваль А. Я. Мовні ігри в постмодерністській герменевтиці // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Видавництво “Гілея”, 2020. Вип. 156. С. 211 – 214.
5. Коваль А. Я. Християнство і націоналізм // Науковий журнал “Молодий вчений”. 2016. Випуск 12.1 (40). С. 86 – 91.

Стаття в іноземному періодичному науковому виданні:

6. Koval A. Y. Hermeneutical sets // Evropský filozofický a historický diskurz. – Praha, 2018. Volume 4 Issue 2. P. 139 – 144.

Публікації в інших виданнях:

7. Коваль А. Я. Метарозповіді Ліотара та християнство (на основі книги Джеймса Сміта “Церква і постмодернізм”) // матеріали міжнародної наукової конференції «Дні науки філософського факультету – 2016», КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ. 2016. С. 108 – 111.
8. Коваль А. Я. Націоналізм у контексті християнської релігії // матеріали міжнародної наукової конференції «Релігійна свобода на перехресті епох, країн і культур», Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. Київ. 2016. С. 69 – 72.
9. Коваль А. Постхристиянська доба згідно Джанні Ваттімо // матеріали міжнародної наукової конференції «Філософія діалогу й порозуміння в побудові європейської та світової спільнот», ЛНУ ім. І. Франка. Львів. 2016. С. 114 – 115.

АНОТАЦІЯ

Коваль А. Я. Вплив постмодерністської герменевтики на сучасне християнство: проблема “втрати значення” тексту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню такої постмодерністської герменевтичної проблеми як “втрата значення” та її впливу на сучасне християнство. Маються на увазі радикальні зміни, які відбулись в постмодерністській герменевтичній літературі стосовно такого ключового поняття як *значення*.

Об’єктом дослідження є постмодерністська філософська герменевтика та християнська герменевтика у їх взаємозв’язку, а предметом – проблема “втрати значення” тексту в християнській герменевтиці під впливом постмодерністської філософської герменевтики.

В дисертації вперше висунуто гіпотезу про історичну “реінкарнацію *значення*” як радикалізацію загальноприйнятого ставлення до історичної “еволюції *значення*” (ускладнений герменевтичний варіант *десемантизації*). Це означає, що з плином історичного часу *значення* може змінюватися настільки радикально, що в результаті втрачається зв’язок нового *значення* з початковим, а іноді між ними виникає протиріччя. Таким чином *значення* реінкарнується (перевтілюється) і втрачає будь-який зв’язок зі своїми історичними попередниками.

Створено і обґрунтовано теорію *герменевтичних установок* як основної причини насильного обмеження розвитку інтерпретацій (особливо в релігійних герменевтичних спільнотах).

Висунуто пропозицію розглядати авторський задум не як критерій всіх інших тлумачень, а розкриття *значення* автора – не як ціль, до якої варто прагнути в процесі інтерпретації. Натомість варто сприймати авторський задум як один з варіантів *значення*, який не є буквральним *значенням* тексту.

Виявлено, що прагматизм є найбільш близьким і адекватним вирішенням проблеми множинності інтерпретацій. У ситуації, коли кожна інтерпретація бореться за своє “місце під сонцем”, коли не існує загального консенсусу щодо

“правильності” методу, залишається єдина вірогідна система вибору інтерпретацій, яка базується на актуальності та корисності поточної інтерпретації для сучасного стану справ у певній спільноті, культурі і т. д.

Ключові слова: герменевтика, постмодернізм, значення, розуміння, інтерпретація, теорія значення, християнська герменевтика.

АННОТАЦІЯ

Коваль А. Я. Влияние постмодернистской герменевтики на современное христианство: проблема "потери значения" текста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. Институт философии имени Г. С. Сковороды НАН Украины. Киев, 2021.

Диссертация посвящена исследованию такой постмодернистской герменевтической проблемы как “потеря значения” и ее влияние на современное христианство. Имеются в виду радикальные изменения, которые произошли в постмодернистской герменевтической литературе относительно такого ключевого понятия как *значение*.

Объектом исследования является постмодернистская философская герменевтика и христианская герменевтика в их связи, а предметом - проблема “потери значения” текста в христианской герменевтике под влиянием постмодернистской философской герменевтики.

В диссертации впервые выдвинута гипотеза об исторической “реинкарнации значения” как радикализации общепринятого отношения к исторической “эволюции значения” (усложненный герменевтический вариант *десемантизации*). Это означает, что с течением исторического времени значение может изменяться настолько радикально, что в результате теряется связь нового значения с начальным, а иногда между ними возникает противоречие. Таким образом значение реинкарнируется (перевоплощается) и теряет всякую связь со своими историческими предшественниками.

Создана и обоснована *теория герменевтических установок* как основной причины насильственного ограничения развития интерпретаций (особенно в религиозных герменевтических сообществах).

Выдвинуто предложение рассматривать авторский замысел не как критерий всех других толкований, а раскрытие значения автора - не как цель, к которой стоит стремиться в процессе интерпретации. Зато стоит воспринимать авторский замысел как один из вариантов значения, который не является буквальным *значением* текста.

Выявлено, что прагматизм является наиболее близким и адекватным решением проблемы множественности интерпретаций. В ситуации, когда каждая интерпретация борется за свое “место под солнцем”, когда не существует общего консенсуса относительно “правильности” метода, остается единственная возможная система выбора интерпретаций, основанная на актуальности и полезности текущей интерпретации для современного состояния дел в определенной общности, культуре и т. д.

Ключевые слова: герменевтика, постмодернізм, значення, розуміння, інтерпретація, теорія значення, християнська герменевтика.

ABSTRACT**Koval A. Y. The influence of postmodern hermeneutics on modern Christianity: the problem of “loss of meaning” of the text. – The manuscript.**

Thesis for the degree of Candidate of Philosophy in specialty 09.00.11 – Religious Studies. H. S. Skovoroda Institute of Philosophy NAS of Ukraine. Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the study of such a postmodern hermeneutic problem as “loss of meaning” and its impact on modern Christianity. This refers to the radical changes that have taken place in the postmodern hermeneutic literature regarding such a key concept as *meaning*.

The object of research is postmodern philosophical hermeneutics and Christian hermeneutics in their connection, and the subject is the problem of “loss of meaning” of the text in Christian hermeneutics under the influence of postmodern philosophical hermeneutics.

In the dissertation for the first time the hypothesis of historical “reincarnation of *meaning*” as radicalization of the generally accepted attitude to the historical “evolution of *meaning*” (complicated hermeneutic variant of desemantization) is put forward. This means that over time, the meaning can change so radically that the new meaning loses connection with the original, and sometimes even between them emerges contradiction. In this way, the meaning reincarnates and loses all connection with its historical predecessors.

The theory of *hermeneutic sets* as the main reason for the forced restriction of the development of interpretations (especially in religious hermeneutic communities) is created and substantiated.

It is suggested to consider the author's idea not as a criterion of all other interpretations, and the disclosure of the author's meaning not as a goal to be pursued in the process of interpretation, but as one of the variants of meaning that is not the literal meaning of the text. This proposal is justified by the fact that the author is the same participant in language activities as readers. In the postmodern approach, the center of hermeneutic activity is language and its structures, not the author. Thus, the author chooses from the ambiguity of words and expressions meanings those he wants to include in his text, but readers can choose other meanings of that words and expressions, and therefore for them the text will mean something else. In this approach, the author is removed from the throne of the master of meaning and gets off to the same level as interpreters, and instead of the author, the language in its ambiguity sits on the throne.

It is clarified that the vagueness of hermeneutic methods is not a threat to the complete relativization of hermeneutics and does not interfere, but helps hermeneutics in solving relevant problems.

It was found that pragmatism is the closest and most adequate solution to the problem of multiple interpretations. In a situation where each interpretation is fighting for its “place under the sun”, when there is no general consensus on the “correctness” of the method, there is only one suitable system of interpretation, based on relevance and usefulness of current interpretation for the current state of affairs in a community, culture etc. This applies both to the religious discourse of individual communities or the common beliefs of Christians of all denominations, and to scientific discourses in their historical context of existence.

The results obtained in the research process fill some gaps in the study of the influence of postmodern hermeneutics on modern Christian hermeneutic strategies, create a platform for further study of approaches and methods that modern Christian hermeneutics can use to achieve its goals without losing its basic qualities. The narrative, metaphorical and pragmatic forms of perception of Christian texts proposed in the dissertation, placed in the context of postmodernism, help to better adapt interpretations that look too grotesque in modern philosophical conditions.

The research materials can be used in the teaching of religious studies, theological and philosophical hermeneutics in secular and confessional educational institutions. They can also be used in the direct interpretive practice of researchers.

Key words: hermeneutics, postmodernism, meaning, understanding, interpretation, meaning theory, Christian hermeneutics.

Підписано до друку 12.04.21
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Зам. №12/04-2
Ум. друк. арк. 0,9
Наклад 100 прим.

Видавництво “Галич-Прес”
Видавець ФОП Король І.В.
м. Львів, вул. Гнатюка, 17
Ел. пошта: lvivprint@ukr.net. Тел. 096-59-88-924
Свідоцтво ДК №5353 від 24.05.2017 р.